

In 1936 vond bij de Moerdijkbrug de bouw plaats van vier kazematten, bunkers van waaruit gevuld kon worden. Deze bunkers zijn niet goed bereikbaar. Één is zelfs opgenomen in een pijler van de Moerdijkbrug.



Geheel in de pijler van de Moerdijkbrug ingemetselde bunker.



Eén van de bunkers uit 1936. Oorspronkelijk met de twee schietopeningen naar de rivier. Door de Duitsers gedraaid. Naar verluidt lange tijd in gebruik geweest bij de Hells Angels. Aan de voorzijde ligt ook nog een restant van een geschutskoepel (Tobruk).

Dit is het einde van de route. Aan de andere zijde van de rijksweg A16 bevindt zich ook nog een aantal bunkers. Hiervoor dient een andere route te worden gevolgd. De weg terug loopt weer over het Fietspad langs Den Engel. Vanaf de Zanddijk zijn er meerdere mogelijkheden. Een aan te bevelen route is om hier naar links te gaan en bij de eerstvolgende dijk, de Wioldrechtse Zeedijk, naar rechts. Als de Zeedijk wordt gevolgd, bevindt zich aan het eind weer de Kop van 't Land.

Het fietsen van de gehele route neemt vanaf de Wantijdijk tot de spoorbrug, zonder stops, ongeveer 2 uur in beslag. Mocht u behoefte hebben aan een kortere route, dan kunt u het beste het fietspad langs Den Engel laten schieten.

Wilt u terugfietsen naar het NS station (centrum) ga dan op de Wioldrechtse Zeedijk, bij de kruising met de Oude Veerweg en de Schenkeldijk, linksaf (Schenkeldijk) en ga aan het einde rechts (Zuidendijk). Nu schuin links naar beneden en links (Stevensweg). Einde links, fietspad volgen met bocht naar rechts, door Overkampark en langs Landgoed Dordwijk. Linksaf (Dordwijklaan) langs het landgoed. Rechtdoor, onder tunneltje door, rechtdoor Dubbeldamseweg volgen tot einde. Onder fietstunneltje door en bij stoplichten links, Burgemeester De Raadsingel. Links is het NS station.

In het weekend van Dordt Monumenteel (zaterdag en zondag om 14.00 uur en 15.30 uur) en op 4 of 5 mei, wordt in het centrum van de Natuur- en Vogelwacht: Hoeve Jong Dordrecht, een film vertoond over de rol van de Biesbosch in het laatste jaar van de Tweede Wereldoorlog. De film duurt ca. 60 minuten. De vertoning is gratis, een vrijwillige bijdrage voor het werk van de Natuur- en Vogelwacht wordt echter op prijs gesteld.



adressen

Natuur- en Vogelwacht Hoeve Jong Dordrecht

Noorderelsweg 4/a
3329 KH DORDRECHT
Telefoonnummer: 078-6213921
Openingstijden: woensdag en zaterdag van
10.00 tot 16.00 uur.

Huiskamercafé Fluitekruid

Zeedijk 32
3329 LC DORDRECHT
Telefoonnummer: 078-6213482
Openingstijden: maart/april: 10.30 - 18.00
uur; mei t/m september: 10.30 - 21.00 uur;
oktober t/m december: 10.30-18.00 uur.
Dinsdag en woensdag gesloten.

Paviljoen De Viersprong

Noorderelsweg 6/a
3329 KH DORDRECHT
Telefoonnummer: 078-6165746
Openingstijden: woensdag t/m zaterdag van
12.00 tot ca. 23.00 uur, zondag vanaf 11.00
uur.

Niet direct langs de route, maar wel
in de nabijheid bevindt zich in

Watertoren Buitenlust

onder andere:

Café De Waterjuffer

Kromme Zandweg 80
3319 LC DORDRECHT
Telefoonnummer: 078-6224411
Openingstijden: dinsdag t/m zondag van
10.00 uur tot zonsondergang.

Uitgave: 2004 Gemeente Dordrecht,
Bureau Monumentenzorg en Archeologie
www.dordrecht.nl/monumentenzorg
Foto's en onderzoek: mw. E. van Heiningen

Dordrecht



Bureau
Monumentenzorg
& Archeologie



Eiland van Dordrecht
FIETSROUTE BUNKERLINIE



Polder de Zuidpunt, 9 bunkers op een rij langs de Buitendijk.

Een fietstocht langs 'Het zuidfront van de vesting Holland'

Open Monumentendag 2004 staat in het teken van de verdedigingswerken. Dordrecht kent weinig historische, herkenbare verdedigingswerken. Op het Eiland van Dordrecht ligt echter wel een zeer markante bunkerstructuur uit 1940, onderdeel van het zuidfront van de 'Vesting Holland'. Aan de hand van deze fol-

der kan een mooie fietstocht worden gemaakt langs de Dordtse bunkers. Het is een behoorlijk (in)spannende tocht, vooral met tegenwind, met weinig rustpunten onderweg. Op geen enkele wijze krijgt u echter een beter beeld van het buitengebied van het Dordtse eiland, dan vanaf de dijken.

Defensiebeleid voor de Tweede Wereldoorlog

Na de Eerste Wereldoorlog had Nederland een grote bewapeningsachterstand. De sfeer in Nederland was antimilitaristisch en er was groot vertrouwen in de net opgerichte Volkerenbond. Sommige politieke groeperingen wilden zelfs leger en vloot afschaffen. Bovendien verkeerde Nederland in een economische crisissituatie. Dit leidde herhaaldelijk tot bezuinigingen op de defensie-uitgaven. Het gehele defensiebeleid was er sinds de Eerste Wereldoorlog eigenlijk op gebaseerd, dat Nederland ook bij een nieuwe oorlog haar neutraliteit zou behouden. In 1935 ontstond ook in Nederland langzamerhand een bewustzijn van de internationale dreiging. Er

was geen getraind leger en uitsluitend verouderd materieel. Er werd 31 miljoen gulden beschikbaar gesteld om hier wat aan te doen. Vanaf het najaar van 1938, het jaar dat Duitsland Oostenrijk inlijfde, begon het naderende gevaar serieus in politiek Nederland door te dringen. In september 1939 vond algemene mobilisatie plaats. De militairen waren niet of nauwelijks geoefend. Al eerder was begonnen met het versterken van de Vesting Holland, maar pas vlak voor het uitbreken van de oorlog werd echt ernst gemaakt met de bouw van kazematten.

Langs de buitenste, zuidelijke dijken van het Eiland van Dordrecht staan op een regelmatige afstand van elkaar de bunkers als intrigerende betonnen huisjes. Ze bestaan uit één laag met een soort schilddak, zijn geheel in schoon gewapend beton uitgevoerd en hebben één

toegangsoening. De bunkers zijn gemaakt als groepsschuilplaats, tussen februari en mei 1940, in opdracht van de Nederlandse Staat. Toen de oorlog uitbrak in Nederland, waren ze eigenlijk nog niet geheel klaar.

Net na de Zuidhaven staat een aantal bunkers buitendijks. Als u hier de dijk beklimt zijn er net een paar te zien. Voorbij de Zuidhaven maakt de weg een bocht naar rechts en vervolgt de weg benedendijks langs de Zuiddijk.

Alle bunkers zijn gebouwd volgens landelijke voorschriften. Materiaal en maatvoering waren vastgelegd. Afhankelijk van het type was het weerstandsvermogen hoger. De Dordtse bunkers zijn van het type met het minste weerstandsvermogen. Uiteindelijk zijn ze, waarschijnlijk in verband met de haast, ook nog wat kleiner uitgevoerd dan de standaardmaten en

bovendien, tegen de voorschriften in, meestal niet gefundeerd. Ook de (stalen) deuren waren vrijwel nog nergens geplaatst. Binnen de bunker is één betonnen ruimte, meestal toegankelijk via een L-vormige gang. De afmetingen van de binnenruimte zijn: 3.40 x 2.80 x 2.00 m (diepte x breedte x hoogte).

Aan het einde van de Zuiddijk maakt de weg een scherpe bocht naar rechts. In de bocht bevinden zich twee bunkers. Deze bunkers zijn door de Natuur- en Vogelwacht zo ingericht dat ze door vlemuizen worden gebruikt als winterverblijf. Vlemuizen en kleine vogels kunnen door de traliedeuren naar binnen, de traliedeuren verzekert ze van enige rust.

De bunkers zijn in bezit van de Staat, maar staan bijna allemaal op privé-grond. De grondeigenaren gebruiken de bunkers doorgaans voor opslag, bijvoorbeeld van aardappelen. Vanwege de constante temperatuur van ca. 5 °C, te vergelijken met het klimaat in grotten, is

de bunker niet alleen uitstekend geschikt voor opslag, maar ook als winterverblijfplaats voor vlemuizen. Zes van de bunkers zijn op dit moment al als zodanig in gebruik. In het najaar van 2004 wordt dit aantal uitgebreid.

De route wordt vervolgd over het fietspad Nieuwe Sluisweg langs de Westdijk. Aan het einde van het fietspad bevinden zich een rustplek, een gemaal en drie bunkers. Rechtsaf naar beneden (Noorderelsweg) bevindt zich rechts Hoeve Jong Dordrecht waarin het centrum van de Natuur- en Vogelwacht gevestigd is. Hier is onder ander informatie over De Biesbosch te vinden.

In 1944-1945, het laatste jaar van de Tweede Wereldoorlog, vormde de Biesbosch het gebied tussen bezet en bevrijd Nederland. Regelmatig vonden in de Biesbosch crossings plaats, waarbij

mensen vanuit bezet gebied naar bevrijd gebied werden gevoerd, maar ook andersom. Zo vonden bijvoorbeeld Engelse spionnen via de Biesbosch hun weg naar bezet gebied.

De route loopt nu verder via de Noorderelsweg. Hier bevinden de bunkers zich aan de linkerzijde.



In de hoek Westdijk en Zuiddijk verborgen in het bos, één van de bunkers uit het vlemuizenproject.



- Vlak voor het kruispunt 'De Viersprong' bevindt zich Paviljoen De Viersprong. Hier kunt u iets drinken, eten of zwemmen in een natuurbad. Aan het strandje staat alweer een bunker. Bij vorst is De Viersprong ook een populaire plek bij schaatsers.

Vanaf de Viersprong zijn er twee mogelijkheden:

1. Een stukje terug langs de Noorderelsweg en dan het fietspad naar rechts over de brug. Bij de eerstvolgende splitsing naar links om de route verder te volgen over het Fietspad langs Den Engel.
2. Of vanaf kruispunt De Viersprong naar links de Oude Veerweg op en dan bij het eerste fietspad links: het Fietspad langs Den Engel, de weg vervolgen. De route loopt langs de Louisapoldersedijk links. Aan het einde, net na de bunker rechts, bevindt zich een gemaal. Hier loopt de route naar rechts, de dijk op en volgt daarna het fietspad naar links. De meeste bunkers liggen nu links, tegen de Buitendijk aan. Pas bij boerderij Den Engel, de eerste boerderij links van het fietspad, staan de bunkers weer langs de weg. Het fietspad loopt verder, met een bocht naar links, langs het spoor.

De fietsroute (zie ook de kaart)

Route vanaf NS station (centrum): Ga voor het station linksaf, langs het busstation (Burg. De Raadsingel). Bij kruising met stoplichten rechtdoor (Toulonselaan), bij volgende kruising met stoplichten linksaf (Oranjelaan). Bij tweede kruising met stoplichten rechtsaf fietspad op (Noordendijk). Na het schoolgebouw en de Baden Powellaan linksaf het fietspad opgaan (Wantijdijk) en de dijk uitfietsen. Via de Bildersteeg komt u bij het eigenlijke startpunt.

De gehele bunkerlinie, zoals deze in 1940 is aangelegd, is vandaag de dag nog grotendeels in oorspronkelijke staat. De fietsroute geeft niet alleen een goed beeld van deze

historische verdedigingslinie, maar tevens een indruk van de landschappelijke schoonheid van het Eiland van Dordrecht.

De fietsroute langs de bunkers begint waar de Bildersteeg, de Wantijdijk en Noorden- en Zuidendijk samenkomen. Hier staat de eerste bunker van de route, tussen de schapen. Via de Zuidendijk wordt de route vervolgd tot de kruising met de Provinciale Weg. Ten westen van de Zuidendijk en bij de kruising staan de volgende bunkers. Linksaf de Provinciale Weg op tot de Kop van het Land, waar zich het veer naar Werkendam bevindt. Rechtsaf de Zeedijk op.

Tussen februari en mei 1940 vond de bouw plaats van tientallen groepsschuilplaatsen (in totaal bijna 60) op het Eiland van Dordrecht. Het model van deze bunker was afgeleid van een ontwerp uit oktober 1939: het type 1 uit deel VII van het VIS. Vanwege de afgeschuinde bovenzijde noemden

de Duitsers deze bunkers Piramiden. De schuilplaatsen moesten tijdens vijandelijke beschietingen bescherming bieden aan militairen die open opstellingen (bijvoorbeeld loopgraven) bemanden. Dit alles was gebaseerd op ervaringen tijdens de Eerste Wereldoorlog.

- Op de Zeedijk ligt direct rechts het eerste mogelijke rustpunt: Huiskamercafé Fluitekruid.

Om de bunkers te zien volgen we niet het fietspad, maar verder de Zeedijk tot de eerste afslag naar links: de Nieuwe Merwedeweg, beneden langs de Oostdijk. Op regelmatige afstand van elkaar staan rechts in het boerenland bunkers.

De vesting Holland

In 1922 vond een reorganisatie plaats van de 'Vesting Holland'. De vesting werd kleiner gemaakt en de bevelsstructuur gewijzigd. Alle vestingwerken die erbuiten vielen werden ontmanteld. Vesting Holland was de kern van de landsverdediging en bestond uit verdedigingswerken in de Stelling van Amsterdam, de Nieuwe Hollandse Waterlinie, de Stelling van het Hollands Diep en het Volkerak en de Stelling van de Monden Van de Maas en van het Haringvliet.

In 1923 hoorden ook de kustforten van Hoek van Holland en IJmuiden hierbij. Er was een verdeling in Zuid-, West-, Noord- en Oostfront.

Bij het Oost- en het Zuidfront vormden de waterhindernissen, de grote rivieren en inundaties, samen met de daarachter gelegen stellingen, de belangrijkste passieve verdedigingskracht. Overgangen en doorgangen kregen extra verdedigingswerken.

Het eiland van Dordrecht viel onder het Zuidfront van de Vesting Holland, gevormd door de lijn Biesbosch-Hellevoetsluis. Het Oostfront – Muiden, Utrecht, Gorinchem en de Nieuwe Hollandse Waterlinie – aangelegd in perioden tussen 1816 en 1874, bleef tot maart 1940 de Hoofdverdedigingslijn. Met het aantreden van Generaal Winkelman in 1940 werd dat de Grebbelinie, daarnaast kregen de grote rivieren en het Zuidfront extra aandacht.



De bunkers

Tussen 1929 en 1939 zijn er in Nederland tientallen grote kazematten of bunkers gebouwd voor mitrailleurs en licht geschut volgens de aanwijzingen in de Voorschriften Inrichtingen Stellingen (VIS) voor het bouwen van gewapend betonnen schuilplaatsen en gevechtsoptellingen. Dit VIS verscheen

tussen 1928 en 1935 in 10 delen. Het meest gebruikt was deel VII, 'Bouw van zware gewapende betonschuilplaatsen.' Het wegens tijdsomstandigheden ongewenste woord 'gevechtsoptellingen' was hier versluierd omschreven als 'schuilplaatsen'.

